

Nā Maka o Kana

"E Kū ka Mauli Ola Hawai'i"

Puke 28, Pepa 1 • Kepakemapa 2020 • Hilo, Hawai'i

2

Hu'ea'o ma ke Kapikala

3

No ka 'Oihana Kahu Ma'i:
He Ninauele Ho'onui 'Ike

5

No Kahi Hānau Kanaka
o HuiMAU

6

He Hana No'eau
ka Lawai'a 'Ana

**HE MO'OLELO KA'AO HAWAI'I NO LAUKA'IE'IE
Ke Kino Kamaha'o I Loko O Ka Pūnōhu Uakoko
Ke Kāhuli Leo Le'a o ke Kuluaumoe
O nā Pali o Waipi'o Hawai'i
Unuhi 'ia e Mose Manu no "KA LEO"
Māhele Pūka'ina 1 - Ka Leo o ka Lāhui - 2 Ianuali 1894**

[Ho'ākāka: E nā makamaka, nā hoaaloa--nā po'e i kama'āina me a'u--a me ka hanauna hou, aloha 'oukou. Ma muli o nā kono mai a nā hoa lehulehu ia'u e ho'opuka hou i mo'olelo no ka pōmaika'i o ka po'e heluhelu, a 'o ia kēia mo'olelo ka'ao Hawai'i nona ho'i ka inoa e kau a'ela ma luna, a nāu, e ka mea heluhelu, e wae, a ka'ana iho i kou makemake a paulehia 'oe i ka nanea me ka mea nona kēia mo'olelo "mai 'oni ho'i 'oe," no ka mea, 'o kā ia nei hana ia 'o ka hone--ka lou--'o ka 'aka, 'o ke kāunu--'o ka lawe a lilo i Ka Leo i ho'olawa 'ia ai nā 'iini ou, e ka mea heluhelu, a hiki i kona hopena, a e ho'omaka kākou e kama'ilio i ka mea nona kēia mo'olelo.]

Ua 'olelo 'ia nā kūpuna kahiko o ka lāhui kanaka o Hawai'i nei, 'o ia ho'i nā mokupuni he 'umikumamālua, ua lilo i mea pa'a na'au a walewaha nā mo'olelo o nā akua me ke kū'auhau o nā ali'i, a me nā mo'olelo ka'ao he lehulehu wale ma ka ikaika o ko lākou lolo, a pēlā nō me kā lākou mau mele, a he 'oi aku o ka no'eau me ka pōli'uli'u, ka mamao ho'i o kā lākou mau mea a pau i hana ai maiā kākou aku nā hanauna hou, a e like me ko lākou 'ano i loa'a mai ai ka mea nona kēia nanea. 'O kēlā 'āina awāwa 'o Waipi'o ma Hāmākua, Hawai'i, nona ho'i nā pali kaulana i holo i ke mele 'ia e nā ali'i:

Maika'i Waipi'o he alolua nā pali e pō'ai a puni--a hapa ma kai

Pīhoihoi i ka pi'inā 'o Koa'ekea

Pi'i nō a ho'omau i Kaholoakuaiwa

'O Koa'ekea, he kāne, a 'o Kaholoakuaiwa kāna wahine. He mau keiki papa lāua, no ia awāwa 'o Waipi'o nā mākua a me nā kūpuna mai, a no lākou ho'i nā pali hula'ana. Ua noho lāua ma ke 'ano ho'ao (male) he kāne a wahine. He pili kaikunāne a kaikuahine na'e lāua, ma ke 'ano hanauna o nā mākua, ua noho lāua ma uka o Waipi'o ma kahi i kapa 'ia 'o 'Ulu, he wahi māka'ika'i 'ia e nā malihini.

I nā lā 'ōpio nō o ko lāua noho 'ana, ua hō'ike mai nā 'ōuli 'iloli hāpai keiki o Kaholoakuaiwa; no laila, ua kūkā 'olelo ihola lāua me ka holo like o ko lāua mana'o 'ana, a 'o ia ho'i kā Koa'ekea i 'olelo aku ai i kāna wahine, "He nani ho'i kēnā e ka'u wahine, ke hō'ike mai nei kou mau helehelena e hāpai ana 'oe; a i hānau mai he keiki kāne, a laila, na'u e kapa i kona inoa, 'a'ole nō ho'i e lilo aku i ko kāua mau mākua kāne a 'ohana paha ka hānai 'ana, a 'a'ole ho'i i kekahi po'e 'ē a'e i pili iā kāua; akā ho'i, i hānau mai a he kaikamahine, a laila kapa iho nō ho'i 'oe i ka inoa ma kou 'ao'ao."

"Ae," wahi a kāna wahine.

E like me ke 'ano mau o ka wahine hāpai keiki, i ke kokoke 'ana aku e puni, 'o ia ho'i nā lā e hānau ai, ua ho'omākaukau ihola 'o Koa'ekea i nā pono kapa no ke keiki, a ua hele aku 'o ia i mua o kona kaikuahine pono'i, 'o ia ho'i 'o Pōkahi a me kona kaiko'eke, 'o ia ho'i 'o Kaukini, ma luna aku o Waipi'o a me Waimanu, a he wahi ho'i ia na ia mau kupu'eu i noho ai a aloha: "I ka uahi manu a Kama'ino." No laila, 'a'ole nō ho'i he mea hewa nāu, e ka mea heluhelu, ke ho'oheno iho:

'Ike iā Kaukini he lawai'a manu

He 'upena ku'u i ka noe ko Pōkahi

Ua ho'opuni i ka 'ohu na Kikepa

Ke na'i ala i ka luna o Ka'auana

'O Kauahi ke kāpeku e hei ai

Ka i'a manu o Pū'awali'i

'O ke ali'i wale nō ka'u makemake

'O ka luhi o māua me ia nei

'O ko mākou le'ale'a nō ia, ua 'i-ke-a

NO "HE MELE LĀHUI HAWAI'I" NA LILI'UOKALANI

'Oiai, 'o ka lā 2 o Kepakemapa ka lā hānau o ka mō'iwahine 'o Lili'uokalani, a 'oiai, ke hiki koke mai nei ka wā koho pāloka, ua mana'o 'ia, e kālele ma kāna mele lāhui 'o "He Mele Lāhui Hawai'i," 'o ia ho'i ke mele aupuni kūhelu o ke Aupuni Mō'i ma mua o ke mele 'o "Hawai'i Pono'i" na Kalākaua. Ua haku 'o Lili'uokalani iā "He Mele Lāhui Hawai'i" i Nowemapa i ka makahiki 1866 ma ke noi a Lota Kapuāwa Kamehameha V. Ma mua, 'o "E Ola Ka Mō'i i ke Akua" ke mele aupuni na Lunalilo i haku no ka ho'okūkū haku mele aupuni o ka makahiki 1860. No ia mele i ho'ohana 'ia ai ka leo mele o "God Save the Queen," ke mele o ke aupuni mō'i 'Enelani, a no laila i makemake ai 'o Kapuāwa i mele hou.

Ua pa'i 'ia 'o "He Mele Lāhui Hawai'i" i ka mahina 'o Iulai 1867, 'o ia ka mua o kā Lili'uokalani mau mele i pa'i kūhelu 'ia. 'O ia mele ke mele aupuni kūhelu o ke Aupuni Mō'i Hawai'i a i kona pani 'ia e Kalākaua me kāna mele 'o "Hawai'i Pono'i" i ka makahiki 1876.

Ka Makua mana loa
Maliu mai iā mākou
E hāliu aku nei
Me ka na'au ha'aha'a
E mau ka maluhia
O nei pae 'āina
Mai Hawai'i a Ni'ihiu
Ma lalo o kou malu

Hui:
E mau ke ea o ka 'āina
Ma kou pono mau
A ma kou mana nui
E ola e ola ka mō'i

E ka haku mālama mai
I ko mākou nei mō'i
E mau kona noho 'ana
Ma luna o ka noho ali'i
Hā'awi mai i ke aloha
Ma loko o kona na'au
A ma kou ahonui
E ola e ola ka mō'i

Ma lalo o kou aloha nui
Nā ali'i o ke Aupuni
Me nā maka'āinana
Ka lehulehu nō a pau
Kia'i mai iā lākou
Me ke aloha, ahonui
E ola nō mākou
I kou mana mau

Hu'ea'o ma ke Kapikala

Lālani mua: Linda Menda, Uri Barron-Silva Lālani 'elua:
Alaka'i Iaea-Russell, Catherine Mount, Stanley Roehrig
Lālani hope: Kenekoa Kaiali'i Kahele, Brad Wayne, Ikaika Mahoe

I ke kau Hā'ulelau o ka makahiki nei, ua kāinoa wau e hu'ea'o ma ke ke'ena o ke Kenekoa Brian Schatz a me ke Kenekoa Kaiali'i Kahele. Ua 'ae 'ia ko'u hu'ea'o 'ana ma nā ke'ena 'elua, a ma hope o ka ho'ohālikelike 'ana i nā mea lāli'i a pau o nā koho 'elua i ho'oholo ai au e hana pū ma ke ke'ena o ke Kenekoa Kahele ma ke Kapikala, ma O'ahu nō. Ma ka mahina 'o Ianuali i ne'e ai au i Punahou, a ma ka lā 'elua o ia mahina, ua komo koke i ka hana.

Ua pa'ahana maoli au i ka mahina holo'oko'a 'o Ianuali ma nā hālāwai a'oa'o no ka 'ōnaehana o ke Kapikala; mai ho'onalo i nā pepa (keu ho'i nā pila), mai kali i ka minuke hope e ho'opa'a ai i ka hana no ka lā palena pau, a 'o ka hope, e ho'ohanohano i kāu Kenekoa. Ua launa wau me nā limahana o nā ke'ena Kenekoa a pau, ua pa'a ia'u nā inoa o nā Kenekoa a pau, nā kōmike a lākou i noho ai, ka waiho'olu'u o ka waihona a lākou i ho'ohana ai, a me ko lākou pūlima pū kekahi. Ua nui loa ka hana i kēlā lā kēia lā i waena o'u me ko'u mau hoa hana i ka ho'opiha i nā waihona, ka ho'omākaukau i nā faila, ke pa'i i nā pepa ko'iko'i, a me ka noi'i 'ana i nā mea lāli'i a pau o nā pila wela. Ua kupu mai nā pila no ke Kulanui o Hawai'i ma Hilo, Hilo Medical Center, ke kula 'o Kapi'olani, ka 'ōlelo Hawai'i, a pēlā wale aku.

I kēia wā i lu'u ai au i ka hana. Eia ke ki'ina hana ho'oholomua pila:

1. Ho'opa'a 'ia he kāmua o ka pila.
2. Pūlima 'ia e ke Kenekoa Kahele.
3. Holo wau i 'ō a i 'ane'i o ke Kapikala e 'imi aku ai i nā pūlima o nā Kenekoa e pili pū ana i ua pila lā.
4. Ho'opa'a 'ia ka hālāwai ho'olohē.
5. Koho pāloka nā Kenekoa no ka ho'oholomua i ka pila a laila,
6. Halihali 'ia i ke kupakako e hana hou ai i ka 'ōnaehana holo'oko'a.
7. Hō'ano 'ia ke kahuapa'a o ke kapikala e hō'ike 'ia ai nā mea lāli'i o ke koho a nā Kenekoa.

Ma kekahi lā palena pau, kuapo nā Kenekoa a me nā Lunamaka'āinana i nā pila, a ma ka hopena loa o ke kau 'Aha'ōlelo, na ke Kia'āina a i 'ole na ka 'aha holo'oko'a e ho'oholo i ke koho hope loa no nā pila i holomua i ia pae.

Ia'u e 'auamo ana i kēia mau kuleana i nā lā a pau, ua 'ike ihola au i ke ko'iko'i o ke koho pāloka 'ana i nā kānaka no lākou ke kuleana 'o ka mālama 'ana i nā maka'āinana. Inā 'o ka wai kekahi kumuhana wela ma kou moku, e koho pāloka i ke kanaka e 'imi ana i ka pono o ka wai a me nā maka'āinana. E heluhelu i ka nūpepa a e maka'ala mau i ka nūhou. He ko'iko'i maoli nō ka maopopo 'ana i ka politika o nā hanana o kēia lā, keu ho'i no kākou po'e Hawai'i.

No ka ‘Oihana Kahu Ma‘i: He Nīnauele Ho‘onui ‘Ike

E nā mea heluhelu hanohano o Nā Maka o Kana, me ‘oukou nō ke aloha make‘e ‘ōlelo:

Eia he kōlamulamu hou e hāpai ana i ka mea nui ‘o ka ho‘okuluma i ka ‘ōlelo Hawai‘i. Ua ‘ike ‘ia, he ‘ike nui ‘ia ka ‘ōlelo Hawai‘i ma loko o ka ‘oihana ho‘ona‘auao – ma loko o nā kula o nā pae like ‘ole, mai ke kula kamali‘i a ke kulanui – ‘auhea lā na‘e ka ‘ōlelo kani le‘a o ka ‘ōlelo Hawai‘i ma nā ‘oihana ‘ē a‘e? He kōlamulamu kēia e hō‘ike ‘ia ai nā mana‘o mai nā kānaka o ke kaiaulu – ke ala i komo ai i ka ‘oihana, nā mana‘olana no ka ‘oihana, a me ke ala e ‘āwili ‘ia ai ka ‘ōlelo Hawai‘i ma ka ‘oihana.

K. J. - ‘O wai kou inoa? No hea mai ‘oe?

A. G. B. - ‘O Alexandria Gutmanis-Burian ko‘u inoa. Ua hānau a hānai ‘ia i Pāpa‘ikou ma Hilo ma ka mokupuni ‘o Hawai‘i. Noho au ma ‘Āhuimanu i Ko‘olaupoko ma O‘ahu nei.

K.J. - Pehea ‘oe i komo ai i kou ‘oihana?

A. G. B. - Ua hoihoi au i ka ‘eprekema i ko‘u ola holo‘oko‘a a me ka ‘ike i ke kahua o ke ola ma ka pae huniola. Ma ke kula ki‘eki‘e, ua pōmaika‘i au i ke komo ma nā ‘ano hana hu‘ea‘o kauwela e ‘ike ai i nā ‘oihana STEM like ‘ole. ‘O kēia mau mea nā mea i ulu a‘e ai ko‘u hoihoi i ka ‘eprekema a i ‘ike ai au i ko‘u makemake e ‘imi he ‘oihana ma ka ‘eprekema. Ma hope, ua komo au ma Ke Kulanui o Hawai‘i ma Hilo a ma laila au i ho‘okō ai i ka‘u mau papa laulā no ka ‘eprekema. No kekahī, ua pili nō i ka ‘eprekema; a no kekahī, ‘a‘ole i ‘ano pili loa. Ua lilo ko‘u mau hoa i hoihoi i ka ‘eprekema, he mea i kahukahu i ko‘u ‘imi ‘ana i kēia ala. Ma hope mai, ua puka au me ka‘u kēkelē laepua ma ke kālaimaola me ka māina pū ma ke kemika. Ma hope o ia wā, ne‘e maila au i Honolulu nei e komo

ai i ko Ke Kulanui o Hawai‘i ma Mānoa kula kahu ma‘i ma ka papahana GEPN. He ho‘okahi makahiki ka lō‘ihī o kēia papahana ho‘eleu ‘ia me ka hiki ke pa‘a ke kēkelē laepua ma ke kahu ma‘i me ka hiki pū ke hana i ka hō‘ike NCLEX e hiki ai ke puka he kahu ma‘i laikini ‘ia. I ia wā, e hana pū ana au he kāko‘o kahu ma‘i ma Adventist Health Castle. Na kēia mau mea i kahukahu mai i ko‘u ala i ‘imi ai a hiki i kēia lā.

K. J. - He aha ka mea i ulu a‘e ai kou hoihoi e komo i kou ‘oihana?
A. G. B. - ‘O ko‘u kupuna wahine a me ko‘u kupuna wahine kuakahi ka mea i ulu a‘e ai ko‘u hoihoi e komo i ka ‘oihana kahu

ma‘i. Ua noi‘i ko‘u kupuna wahine kuakahi ‘o June Gutmanis i ka lā‘au lapa‘au a ho‘opa‘a ma kāna mau puke mo‘omana‘o (me ke pa‘i laulā pū), a na ko‘u kupuna wahine i a‘o mai i ka pili ‘uhane o ka lā‘au lapa‘au. Na kēia mau mea i ho‘oulu i ka ‘i‘ini e lilo he mea nāna e ho‘ola i ke kaiaulu ma nā ala e hiki ai.

K. J. - Pehea ‘oe e ‘āwili ai i ka ‘ike Hawai‘i/‘ōlelo Hawai‘i ma kou ‘oihana? Inā ‘a‘ole, pehea ana ‘oe e ‘āwili ai?

A. G. B. - I kēia manawa ‘ānō, ‘a‘ole ‘āwili ‘ia ka ‘ōlelo Hawai‘i ma ka‘u hana, a ua ‘ike au i ka nele o ka ‘oihana kahu ma‘i i ka ‘ōlelo Hawai‘i ‘ole, keu ho‘i ma nā kumuawai ho‘ona‘auao. I la‘ana: i ka wā e ho‘oku‘u ‘ia ai ke kanaka mai ka haukapila aku, kāka‘ahi ‘ia aku nā kumuawai a palapala e hō‘ike ana i ka hana i hana ‘ia ma kona wā e noho ana, nā hō‘ike i mālama ‘ia, a me ke ‘ano lā‘au a ke kauka e kauoha ana. He ma‘amau ka pa‘a ma ka ‘ōlelo Pelekānia wale nō; mana‘o na‘e au, e hiki pū nō ke pa‘a ma ka ‘ōlelo Hawai‘i i mākaukau ke loa‘a mai ke kanaka ‘ōlelo Hawai‘i e hoihoi ana.

K. J. - No ke aha i ko‘iko‘i ai ka ‘āwili ‘ia o ka ‘ike/‘ōlelo Hawai‘i ma kou ‘oihana?

A. G. B. - Ma ke ‘ano he Hawai‘i ma ka ‘oihana kahu ma‘i, ‘ike au i ka nui o ka nele o ka ‘ike o ka po‘e ‘ōiwi i ka ‘ike no ke olakino kūpono, keu ho‘i ka po‘e Polynesia. I mea e ho‘olawa ‘ia ai kēia nele, he mea nui ka ho‘ona‘auao ‘ana aku ma luna o ke kuana‘ike ‘ōiwi i ka‘a piha ka ‘ike. Ke ‘oi aku ka na‘auao o ke kaiaulu ma luna o kēia mau mea, e emi ka heluna o ka po‘e e pilikia ana a me ke kauka‘i aku ma luna o ka lā‘au haole e la‘a ka huaale a pēlā aku.

K. J. - He aha kou mana‘olana no ka ‘āwili ‘ia o ka ‘ike ‘ōlelo Hawai‘i/‘ike Hawai‘i?

A. G. B. - He mana‘olana ko‘u i ka hana pū ‘ana o nā haukapila e like me Queen’s Medical Center me ko ke kaiaulu e hua ai nā hopena maika‘i e pā ai ke kuana‘ike e nānā ‘ia ai ke olakino ma ke kino, ka na‘au, ka pili ‘uhane, ka no‘ono‘o, a me ka mo‘omeheu pū kekahī.

K. J. - He aha kāu a‘oa‘o i nā keiki kaiapuni e hoihoi ana i kou ‘oihana?

A. G. B. - He mea maika‘i paha ka wala‘au ‘ana me kāu kumu a‘oa‘o a me ke noi ‘ana i nā hana hu‘ea‘o like ‘ole o ka ‘oihana kahu ma‘i. ‘O ka mea nui: ‘o ka hilina‘i ‘ana i kou mākaukau pono‘i iho nō! Ma ou lā e ola ai ke olakino o ka lāhui.

na Kamalani Johnson lāua ‘o Alexandria Gutmanis Burian

Eia he ki‘i o Alexandria Gutmanis-Burian ma kona ‘aha pine kahu ma‘i.

Kū me Hina: No ka Ma‘i Ahulau

E nā makamaka ē e nanea nei i ka heluhelu i kēia nūpepa, eia kahi kōlamulamu pa‘a mau o Nā Maka o Kana, ‘o “Kū me Hina.” Ma kēia kōlamulamu e hāpai ‘ia ai nā ‘ano kumuhana like ‘ole, a e hō‘ike ‘ia ana he ‘elua ‘ao‘ao mana‘o: ‘o ke kāko‘o a kū‘ē paha, ‘elua kuana‘ike ‘oko‘a, a pēlā wale aku. I mea kēia kōlamulamu e pā ai ka no‘ono‘o ou, e ka mea heluhelu, e no‘ono‘o mau i mau ‘ao‘ao o kahi kumuhana, ‘a‘ole e hāiki ka no‘ono‘o i ka ho‘okahi wale nō kuana‘ike. I kēia pukana ‘o “Kū me Hina,” e nānā ‘ia ana ka pā nui o kānaka i kēia ma‘i ahulau ‘o ke Kolona. ‘O kekahī ‘ao‘ao ka pā o ke kūlana o ke olakino o kānaka ma Hawai‘i nei i ka lele mau o ka malihini mai ka ‘āina haole a me ka ‘āina ‘ē i Hawai‘i nei i loko o kēia wā, ‘o ia ho‘i ka makemake nui e lāhui piha aku i ka lele aku lele mai o kānaka i Hawai‘i nei a ho‘omalu piha ka po‘e o ka pae ‘āina. ‘O kekahī ‘ao‘ao ka makemake nui, e mau nō ka lele aku lele mai paha o kānaka i ola ke kanaka o ‘ane‘i nei, ‘o ka hana wale nō e pono ai ka hahai o kānaka i nā lula i kūkulu ‘ia e ke aupuni. E heluhelu aku ‘oe a e no‘ono‘o ‘ia aku ka mea kūpono e hana aku ai.

No Ka Nānā ‘ia o ke Kūlana o ke Olakino o Kānaka

Auē e nā Kia‘āina ē o ke au i hala! E nānā mai iā mākou, nā maka‘āinana nei o Hawai‘i pae ‘āina. E ala mai, e ke Kia‘āina o kēia ‘āina aloha. Aloha wale ‘ia ke kālā o kēia au hou.

Ma muli o kēia ma‘i ahulau he kolona i pani ‘ia ai ka moku‘āina no kekahī wā. I ia wā nō i ho‘oku‘u ‘ia ai he mau kaukani a ‘oi kānaka mai ko lākou mau kūlana hana, a i pāpā ‘ia ai ka lele ‘ana mai o nā malihini i Hawai‘i Pae ‘Āina. Ua ho‘oholo ‘ia, penei e mālama mai ai i ka nohona a me ke olakino o nā maka‘āinana e noho pa‘a nei ma Hawai‘i. Ma hope o ko kākou ‘ike ‘ana i ke emi mai o ka heluna kanaka i loa‘a i ka ma‘i kolona, ua ho‘oholo ‘ia, e lele kaumokupuni ka po‘e i Hawai‘i. Ma laila kākou i ‘ike ai i ka pi‘i hou a me ka pi‘i wikiwiki o nā heluna kanaka i loa‘a i ia ma‘i. He kanalima kānaka i kekahī lā, he kanawalu i kekahī, he ho‘okahi haneli i kekahī lā, a ‘ane‘ane he ‘ehā haneli i kekahī! Hō ka ‘eleu o ka pi‘ina o kēia heluna!

Ahuwale kekahī kumu o ka pi‘i o nā helu i ka lele ‘ana mai o ka po‘e i Hawai‘i, no laila, ahuwale pū ke ala e lapa‘au ai i kēia pilikia: ‘o ka pāpā i ka lele ‘ana! ‘A‘ole i ‘oi aku ke ko‘iko‘i o ko nā malihini ‘ike ‘ana i nā u‘i o Hawai‘i ma mua o ka mālama ‘ia o ke olakino o nā kānaka no lākou kekahī nohona, a no laila, ‘a‘ole ‘o ka pā‘oihana ho‘okipa malihini wale nō ka hana e waiwai ai ‘o Hawai‘i. I loko o kēia wā ma‘i ahulau, ua ‘ike wau i nā haneli pā‘oihana i ho‘okumu ‘ia e nā kānaka o nā pae makahiki like ‘ole; a ‘o ka hapa nui o kēia mau pā‘oihana hou, he ho‘ōla ‘ōlelo Hawai‘i a he ho‘ōla mo‘omeheu Hawai‘i ka nu‘ukia! ‘O ka mālama ‘ana i ke olakino o nā maka‘āinana ma o ka pāpā ‘ana i ka lele ‘ana mai o nā malihini ka mea e pono ai ‘o Hawai‘i pae ‘āina i kēia wā i hiki iā kākou ke ho‘omau i ka hana me ke olakino ‘oi loa i kekahī lā palekana.

No Ka Nānā ‘ia o ka Pono o ka ‘Ekonomia e Ola Pono ai Kānaka

Auē e ke aupuni ē! E nānā mai iā mākou, nā maka‘āinana lā ē o Hawai‘i Pae ‘Āina. Ua lilo he ‘ilihune, he lu‘ulu‘u, he ‘imi ola ē. E ‘ae hou ‘ia mai ē ka lele, ka ho‘i e hana, i loa‘a ka ‘ai e mā‘ona ai ka ‘ōpū.

Ma muli o kēia ma‘i ahulau he kolona ē i ho‘oku‘u ‘ia ai he ‘umi kaukani a ‘oi kānaka mai ka hana mai a ua waiho ‘ia a ‘ilihune, a lu‘ulu‘u ho‘i i ka hopohopo no hea mai ana kahi ‘aina nāna iho a na ka ‘ohana pono‘i. Ua loa‘a nō ke kāko‘o ‘ilihune e la‘a me ke kōkua nele ‘ai a me ke kōkua nele kālā, eia na‘e, he mau ‘umi kaukani kā ho‘i kānaka e kali nei i ka ‘āpono ‘ia o ia mau kāko‘o. ‘O ka hana e pono ana ka nohona ma Hawai‘i nei, ‘o ia nō ko ka po‘e hahai ‘ana i nā lula i lāhui ‘ia e ke aupuni a ho‘i i ka hana – ma ke kino, a i ‘ole, ma ke kele‘a’o.

‘Oiai he mea nui ka pā‘oihana ho‘okipa malihini no ka ‘ekonomia ma Hawai‘i, he wā kēia e a‘o nei ke aupuni a me nā kānaka a pau o Hawai‘i nei i ke ko‘iko‘i o ke kauka‘i ‘ole o kānaka ma luna o nā malihini o nā ‘ano ‘āina haole a ‘āina ‘ē like ‘ole e ho‘olako mai i ko kākou nohona.

Ua ola nā kānaka ma Hawai‘i nei no 1,000 a ‘oi aku makahiki me ka loa‘a ‘ole o ka malihini me ke kauka‘i ‘ole aku iā ha‘i. E ‘imi ho‘i kākou, nā kānaka o kēia wā, i ke ala e hana ai pēlā. Ua hiki paha ke ho‘okumu i mau pā‘oihana e kāko‘o ana i ka nohona kanaka i kēia mau lā e la‘a me ka lawe ‘ai i ‘ole e pono nā kūpuna e puka i waho o ka hale no ke kū‘ai mea‘ai ‘ana. He nui nā ala e hiki ai iā kākou ma Hawai‘i ke ola i loko o kēia wā kūpiliki‘i me ke kauka‘i ‘ole ma luna o ha‘i no ke ola o kākou. Ua hiki nō ke hana ‘ia; ‘o ka nīnau, pehea?

No ka Paio Pono Kīwila o nā Wāhine Hawai‘i

I ka lā 18 o ‘Aukake i hala iho nei i piha ai he ho‘okahi haneli makahiki o ka ‘āpono ‘ia ‘ana o ka Pāku‘ina ‘Umikūmāiwa o ke Kumukānāwai ‘Amelika Hui Pū ‘ia. Ma ia pāku‘ina i ho‘opa‘a ‘ia ai ka pono kīwila ‘o ke koho pāloka i nā maka‘āinana wahine, a he mea ia i pa‘a ma o ke ‘ā‘ume‘ume o ka po‘e lehulehu i paio a kū‘ē no ia pono kīwila.

Wilhelmina Dowsett

I nā wāhine Hawai‘i nō na‘e, he hapa mai paha ka pōmaika‘i o ia pāku‘ina, ‘oiai, he hapa mai nō ia o ka mana polikika i pa‘a i nā wāhine ma ka wā o ke aupuni mō‘ī. Ma ia wā, ua hiki nō i ka wahine ke noho i nā kūlana kālai‘āina like ‘ole, a he mea nō ho‘i ia i ma‘amau i nā Hawai‘i mai kahiko mai, a i pili ho‘i i ke kuana‘ike a me ka nohona o nā kūpuna. Ua nui nā ali‘i wāhine i noho Kia‘āina ma nā mokupuni like ‘ole, e la‘a me Luka Ke‘elikōlani, he Kia‘āina ‘o ia no Hawai‘i mokupuni. ‘O ke Kuhina Nui kekahī kūlana i lawelawe nui ‘ia e nā wāhine; ‘o Ka‘ahumanu ke Kuhina Nui mua loa o ke aupuni

Hawai‘i mai ka wā i hala ai ‘o Kamehameha I a i ka wā i kanaka makua ai ‘o Kauikeaouli. He luna kānāwai ‘o Emma Ka‘ilikapuolono Nakuina i noho i ia kūlana i ka wā iā Lili‘uokalani a i nā makahiki mua o ke Aupuni Kelekoli.

Ua ma‘a nā wāhine Hawai‘i i kēia mau kūlana a ‘oihana like ‘ole o ke aupuni, he mea kāka‘ikahi loa nō na‘e ia i ‘Amelika Hui Pū ‘ia. Ma ka lilo ‘ana o Hawai‘i iā ‘Amelika, ua lilo pū ka hiki i ka wahine ke noho i kēia mau ‘ano kūlana. ‘A‘ole i ho‘iho‘i ‘ia ka pono kīwila e holo moho ai nā wahine no ke kūlana aupuni a i kekahī mau makahiki ma hope o ka Pāku‘ina ‘Umikūmāiwa.

Ua komo ikaika pū nā wāhine Hawai‘i o ka wā kelekoli i ke ‘ā‘ume‘ume pono kīwila wahine. ‘O Emma Nakuina lāua ‘o Wilhelmina Kekelaokalaninui Dowsett kekahī o nā alaka‘i i ho‘ākoakoa i ka lehulehu kanaka e paio no nā pono kīwila wahine, a ua ho‘okumu ‘o Wilhelmina Dowsett i ka ‘Ahahui Kaumoku‘āina Pono Koho Pāloka Wahine i ka makahiki 1912, ‘o ia ka ‘ahahui pono wahine mua loa o Hawai‘i. Ma muli o ka hana nui o ia ‘ahahui, ua hāpai ‘ia ka pila pono kīwila wahine i ka ‘aha‘olelo o ke aupuni kelekoli i ka makahiki 1919. Ua ‘āpono ‘ia ka pila e ka ‘Aha Kenekoa, akā, ua ke‘ake‘a ‘ia ihola i ka ‘Aha Lunamaka‘āinana, a ua ho‘oholo ka ‘aha e ho‘opane‘e ‘ia ke koho pāloka ‘ana i ia pila i kekahī makahiki mai. Ua ho‘ākoakoa ihola ‘o Wilhelmina Dowsett i ‘elima haneli a ‘oi wāhine a komo ihola lākou i ho‘omau ‘ia ma ka ‘ao‘ao 7

NO KAHÍ HĀNAÍ KANAKA O HUIMAU

Eia he ki'i o nā limahana a 'ohana o huiMAU
ma ka lawelae kaiaulu.

Eia he ki'i o nā limahana a 'ohana o huiMAU
ma ka lawelae kaiaulu.

Eia he ki'i o nā limahana a 'ohana o huiMAU
ma ka lawelae kaiaulu.

E nā makamaka, nā hoa ho'ohiala'ai o kēia nūpepa, e 'alawa iho kākou i ka papahana ho'olako 'ai a mākou, a Hui Mālama i ke Ala 'Ūlili (huiMAU), i ka moku 'o Hāmākua i nā pali lele koa'e. 'O Hāmākua Hikina ko mākou wahi pono'i e huli ana ko mākou lima i lalo e ho'ona'auao, e ho'omana, a e ho'oulu 'ai ai ma o ka mālama 'aina. E like ho'i me neia pali laumania e kū mau ana ma ke alo o nā 'ale kuakea o Koholālele, he 'o ia mau nō kā mākou hana i ke alo pali ma kēia wā hulihia o kākou i ka ma'i ahulau e ho'ā'o ana iā kākou.

Ua loli nō ka nohona o nā kupa i ka nele i ka hana 'ole a me ka 'ai 'ole. 'O ka ho'okumu ihola nō ia o mākou i papahana ho'olako 'ai na ke kanaka nui a na ke kanaka iki. Ua komo i ka malama 'o Nana ma ka makamua o kā mākou lawelawe 'ai 'ana, he ka'au wale nō ka nui o nā pū'olo 'ai i ho'omākaukau 'ia. 'A'ole nō ho'i i li'u iho, 'o ka pau akula nō ia i ka hā'awi 'ia aku i nā kānaka, a he mau kānaka na'e i ha'alele me ka loa'a 'ole o ka 'ai. Ma laila nō ho'i i 'ike le'a ai i ka pā nui o ke kaiāulu i kēia wā kūlanalana a me ka pono o ka ho'onui 'ana i nā pū'olo 'ai e ho'omākaukau ai mai ia lā mai.

Ma ka huli nui a 'imi mau i ka 'ai pono na ke kaiāulu, ua loa'a maila he pu'u kālā e kū'ai ai i ka 'ai mai nā 'oihana mahi 'ai o Hawai'i nei i lawa no ho'okahi haneli pū'olo 'ai, he mano ka nui paona 'ai. 'O ke 'ano o ka 'ai a me ka i'a : 'o ka poi 'oe, 'o ka huli kalo 'oe, 'o ka 'ulu 'oe, 'o ka 'uala 'oe, 'o ka pua'a kālua 'oe, 'o ka 'i'o kia 'oe, 'o ka meli 'oe, 'o kēlā 'ano kēia 'ano lau 'ai a hua 'ai 'oe, a 'o ke aloha nō ho'i. Ua lilo kēlā me kēia Po'alima 'elua, 'o ia ka lā e hele nui mai ai ka lehulehu no ka pū'olo 'ai. 'O kēlā me kēia Po'ahā 'elua, na ka 'ohana o ka papahana HoAMa ka pū'olo 'ai, he ka'au ka nui.

Kau ka lā i ka lolo i ka hiki 'ana mai o nā 'ohana i ia mau lā ho'olako 'ai, nui ke aloha a me ka mahalo i 'ike a lohe 'ia. Halihali 'ia nā pū'olo 'ai a kau 'ia ma luna o kēlā me kēia ka'a, a no nā 'ohana i hiki 'ole ke hō'ea kino, na ka hoanoho a i 'ole kekahī lālā o ka 'ohana e ho'olele ana i kona hale. Inā noho kekahī 'o ia ho'okahi ma Pa'auilo, na mākou nō e ho'olele ana i kona hale. He mau 'elemakule no Pa'auilo ka hapa nui o nā kānaka i hō'ea maila ma ka malama mua o kēia papahana ho'olako 'ai, 'o ia holo, hō'ea kino mai nā mākua a me nā keiki no Hāmākua Waena, Hāmākua Komohana, a me Waimea. 'O kekahī manawa, he monamona a i 'ole he hua 'ai ka mea i makana 'ia mai iā mākou, a ua 'ono maoli nō!

'O ka hānai kanaka ka hana nui o Hui Mālama i ke Ala 'Ūlili i kēia makahiki nei a e mau aku ana nō i kēia makahiki e hiki koke mai ana. Ola nō ke aloha ma kēia lawelawe 'ai 'ana aku i ka lehulehu a me ka mālama 'ana kekahī i kekahī. He leo mahalo kēia i nā lima nāna i kōkua ma ka lawelawe 'ai, i nā mahi 'ai nāna i ho'oulu 'ai, i nā hui maiā lākou mai ka pu'u kālā kōkua, i ka 'aina 'o Hāmākua i ke ala 'ūlili, e 'ole 'oukou, loa'a 'ole ai kēia papahana ho'olako 'ai, me 'oukou ko mākou aloha pau 'ole. A pēlā pū no kākou a pau e nā hoa heluhelu, e komo pū ho'i kākou i ka mālama 'ana i ke kanaka nui me ke kanaka iki, i ka 'elemakule, i ka luahine, i ke keiki i luna ke alo, i ka mea ma'i, a me ka 'ilihune, no ka mea, inā 'a'ole na kākou, na wai lā?

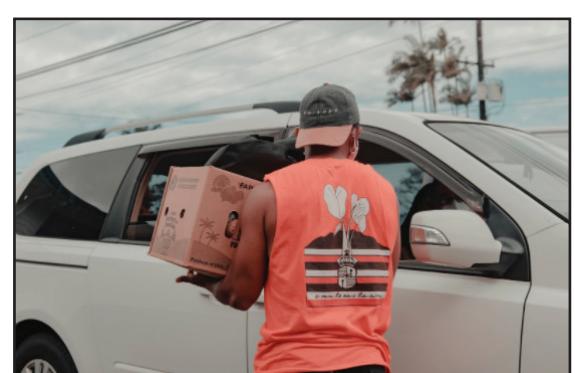
na Uakoko Chong

Eia he ki'i o nā limahana a 'ohana o huiMAU
ma ka lawelae kaiaulu.

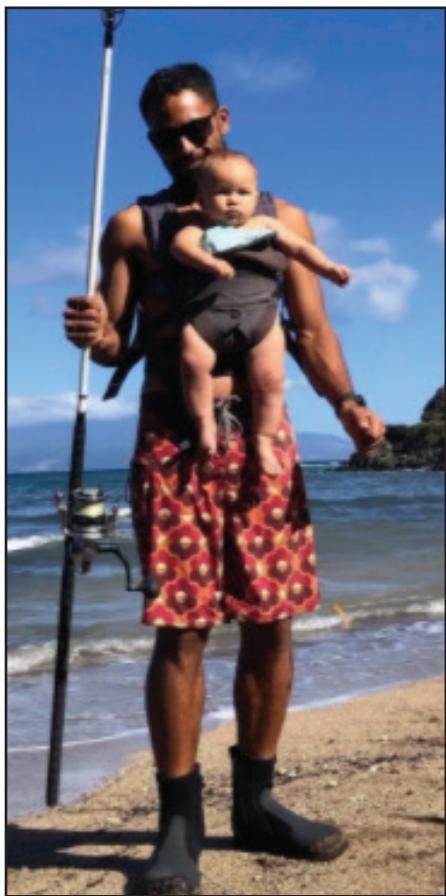

Eia he ki'i o nā limahana a 'ohana o huiMAU
ma ka lawelae kaiaulu.

Eia he ki'i o nā limahana a 'ohana o huiMAU
ma ka lawelae kaiaulu.

He Hana No'eau ka Lawai'a 'ana

'O Ikaika Gante lāua 'o kāna kaikamahine
'o Kauakokoahina Chow kēia.

Wahi a ko kākou po'e kūpuna "He lawai'a no ke kai pāpa'u, he pōkole ke aho; he lawai'a no ke kai hohonu he loa ke aho." (Pukui 1983, 725). Ma nā hana lawai'a, he ko'iko'i ka holoholo 'ana me ke akamai, me ka na'auao, me nā lako kūpono, a me ke kilo maika'i 'ana i ke ao kūlohelohelo. He hana no'eau nō ho'i ka lawai'a 'ana. Ma kēia pūka'ina o ke kolamu Hana No'eau, e hō'ike'ike 'ia ana kekahī kanaka lawai'a no O'ahu o Kākuhihewa. He kama o ke kula kaiapuni, he pukana o ke Kulanui o Hawai'i ma Mānoa, a i kēia manawa, ua ho'i 'o Ikaika Gante i ka mole ma kāna ho'ona'auao 'ana aku i nā haumāna o ke Kula Kaiapuni 'o Ānuenue.

Ua ho'omaka ko Ikaika Gante a'o 'ana i ka 'ike lawai'a ma ka hānai 'ia ona e kona 'ohana. Pa'a ka 'ike lawai'a i ko Ikaika kupuna kāne a nāna nō i a'o aku i ia 'ike i nā hanauna hou o ka 'ohana a hiki aku i ko Ikaika hanauna. 'O

ka lawai'a mākoi ke 'ano o ka lawai'a 'ana i a'o 'ia e Ikaika ma kona 'ohana. Hō'ike mai 'o Ikaika i mo'olelo o kona wā kamali'i, no ka na'auao o nā Hawai'i ma ka mālama 'ana i nā loina a me ka 'ike ku'una ma nā hana lawai'a. Ua hiki mai ka hopena pule a pīhoihoi nō 'o Ikaika e hele i ka lawai'a me kona 'ohana. Iā lākou ma ke ka'a e holo aku ana i kahakai, ho'opuka mau 'o Ikaika no kona makemake e lawai'a. Ma muli o kēia kakani 'ana o ke keiki no ka pīhoihoi wale o kona na'au, ho'oholo kona makua kāne e ho'i i ka hale, no ka mea, i loko nō ho'i o

ka pa'a 'ole o ka 'ike 'olelo Hawai'i ma nā hanauna o ka 'ohana i hiki mai ma mua pono o Ikaika, ua pa'a nā loina a me ka 'ike ku'una Hawai'i iā lākou. 'O kekahī loina i pa'a ma ka na'au o kona 'ohana, 'o ia kēia ha'awina: "He pepeiao ko ka i'a." 'O ia nō ke kumu no ka 'olelo 'ana o Ikaika iā "holoholo" no ka lawai'a 'ana o ka wā e hiki koke mai ana.

Ua mākaukau loa nā kūpuna Hawai'i ma ke kilo 'ana i nā hi'ohi'ona o ka 'āina, ke kai, ka lani, ka makani, a me nā hana a nā holoholona. Ma muli o ko lākou mākaukau ma ke kilo 'ana, ua haku 'ia nā 'ano kaila o ka lawai'a 'ana he nui wale, no ka mea, 'o ka mea 'ai, he mea nui i ke kanaka. I ko Ikaika wā ma ke kulanui, ua ho'omau 'o ia i ka noi'i 'ana no ka 'ike ku'una i ho'opa'a 'ia ma nā mo'olelo, nā mele, nā nūpepa, a me nā lipine Hawai'i. Ma laila 'o ia i a'o ai no ka hohonu o ka 'ike lawai'a i pa'a ma ia mau mo'opa'a e ko kākou mau kūpuna. He mea maika'i ka ho'omana'o 'ana i ia 'ike ku'una ma kā kākou hana keu ho'i ke ho'omau kākou i nā hana no'eau a ko kākou mau kūpuna e like ho'i me ka lawai'a 'ana. 'O ia kekahī mea nani o kā Ikaika hana, ma'a 'o ia i ka hana lawai'a ma muli o ke a'o a kona mau mākua. Ho'omau nō ho'i 'o ia i ka 'imi 'ana i ka 'ike ku'una ma kēia hana lawai'a. 'O ka ho'ohana kūpono 'ana nō na'e i ia 'ike ka mea nui. Ke mālama kākou i ke a'o o ka mākua, ho'ohanohano pū 'ia nā kūpuna. E ho'omau kākou i nā hana kūpono i kū kā kākou lawena i ka loina a me ka mo'omeheu Hawai'i.

Inā hoihoi 'oukou, e nā makamaka heluhelu, e hahai i nā hana lawai'a a Ikaika Gante, hiki ke 'imi iā ia ma ke kūlelelephaho ma @kamakoifishing. No kākou i kēia au o ka 'enehana, he mo'opa'a hou kēia e mālama ai i ke kuana'ike Hawai'i. No laila, e 'imi kākou i nā hana e ho'ohanohano kūpono ai i ko kākou mau kūpuna. na Ku'uleialoha Kahiapo

'O Ikaika Gante kēia me ka hua o kāna holoholo lawai'a 'ana.

HE MO'OLELO KA'AO HAWAI'I NO LAUKA'IE'IE ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao mua

I kēia manawa a Koa'ekea i hiki aku ai ma kahi noho o kona makuahine me kona kaiko'eke, ua pa'ē maila ka leo mahamaha o kona kaikuahine me kāna kāne, "Māmā wale ho'i nā wāwae o ka hele 'ana mai nei?"

"Ae," wahi a kona kaikunāne.

Iā Koa'ekea i komo aku ai i loko o ka hale, ua uē a'ela kona kaikuahine me ka leo nui, a he manawa ia no ko lāua mau waimaka e pulu ana i nā lihililihi; aia i kēia wā a lāua nei e uē ana, 'o ia nō ka manawa a Kaukini i puka aku ai mai loko aku o ka hale, a hele akula no loko o ka ulu lā'au nahele me nā pali kahakō o uka o Waimanu, ma ka hana i ma'a iā ia he lawai'a manu no ia kuahiwi. A no ka wā pōkole loa, ua ho'i maila 'o ia me ka 'auamo manu, a hiki ma kekahī hale 'oko'a 'ē aku o lāua, ua 'āwīwī koke 'o ia i ka ho'a 'ana i ke ahi me ke kau 'ana i nā pōhaku "eho" makai'a i maiau 'ia, a e like me ka nui o nā manu i makemake 'ia, pēlā nō ka nui o nā pōhaku i ho'ō aku ai i loko o ka manu.

I ka pau 'ana o nā manu i loko o nā ipu "pūholo," ua ho'omākaukau 'ia maila ka 'ai me nā mea'ai 'ē a'e he nui wale. Ma hope iho o ia wā, ua lawe aku 'o ia i kēia mau mea'ai a hiki i mua o ke alo o kona kaiko'eke, a pane akula 'o ia me ka leo ohaoha e ho'opau i ka 'uā, he makamaka make, 'o ka 'ai ma mua, o ma hope aku ka hua'olelo; a no kēia hua'olelo maika'i, ua ho'okō 'ia ko Kaukini mana'o.

I ka ho'omaka 'ana o lākou nei e 'ai, 'a'ole i pau ka manu 'ua'u ho'okahi iā Koa'ekea kaua mea 'o ka momona o ka manu. Ma hope iho o kā lākou pā'ina 'ana, ua ho'opuka akula 'o Pōkahi i kāna 'olelo i kona kaikunāne...

('A'ole i pau)

hō'ano hou a ho'oponopono 'ia na Kamalani Johnson

No ka Paio Pono Kiwila o nā Wāhine Hawai‘i

ho‘omau ‘ia mai ka ‘ao‘ao 7

ka Hale Lunamaka‘ainana e kū‘ē‘ē ana i ke alo o nā Lunamaka‘ainana, a ha‘akoi ‘ia iholo ka ‘Aha Lunamaka‘ainana e mālama i ka hō‘ike mana‘o no ia pila i kekahi lā mai.

No ka ‘i‘ini i pa‘a i ka na‘au o kēia mau wāhine Hawai‘i i komo i ke aukahi pono kiwila, a no ka noke mau i ke kūpono, i ho‘opa‘a ‘ia ai ka Pāku‘ina ‘Umikūmāiwa. E ho‘omana‘o ‘ia nō ho‘i nā wāhine Hawai‘i e like me Wilhelmina Dowsett lāua ‘o Emma Nakuina, a me ka ho‘oilina a nā wāhine Hawai‘i mana nui o kākou i kūlia i ka nu‘u no ka pono o ka lāhui.

na Kalani Stoleson

No nā Hua‘ōlelo Ma‘i Ahulau

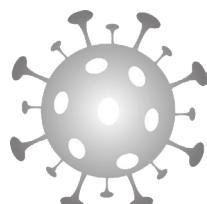
E nā hoa waele alahele o ke aukahi ho‘ola ‘ōlelo Hawai‘i, nā lamakū o ka na‘auao nāna e ka‘ika‘i nei i ka ma‘awe pa‘a lāhui o nā kūpuna o mua, aloha nui ‘oukou:

Ua ka‘a hou mai kekahi makahiki kula e lauhoe ai a hō‘ea aku i ka ‘aina la‘ela‘e: ‘o ke ola o kā kākou ‘ōlelo hiwahiwa. I kēia makahiki, e kālele ke kōlamulamu hua‘ōlelo hou a lekikona ma luna o nā pō‘apili nohona ma‘amau o kākou, me ka mana‘o, e ho‘olako ‘ia he mau hua‘ōlelo hou e kūpono ana i nā hana a kākou i kēlā lā kēia lā. Ma kēia pukana mua, e kālele ‘ia nā hua‘ōlelo e pili ana i ka ma‘i ahulau ‘o COVID-19 e hulihia nei ko kākou nohona. He mau hua‘ōlelo nō paha kēia i laha ma nā kaiaulu o kākou; he mau hua‘ōlelo nō na‘e kēia i ko‘iko‘i ma kēia wā e ho‘oikaika ‘ia nei kā kākou mau papahana; a no laila e ho‘olaha hou ‘ia aku nei.

ka ma‘i ahulau

He ma‘i e laha ana ma ke kaiaulu.

He ma‘i ahulau ka ma‘i kolona e ‘ike ‘ia nei mai ‘ō a ‘ō o ka honua.

ka pūihu

He ‘āpana lole e kau ana ma ka maka no ka pale ‘ana i ka ihu a me ka waha (Ni‘ihau).

E kau i ka pūihu no ke komo ‘ana ma ka halekū‘ai.

ka pūnuku

He ‘āpana lole e kau ana ma ka maka no ka pale ‘ana i ke ihu a me ka waha.

E kau i ka pūnuku no ka palekana ou a me nā kānaka ‘ē a‘e a puni ‘oe.

ka māpoho

He ‘āpana lole e kau ana ma ka maka no ka pale ‘ana i ka ihu a me ka waha.

Kau ke kauka a me nā kahu ma‘i i ka māpoho i ‘ole pilikia ke kanaka.

ka pale maka / ka pālulu maka

He ‘āpana ‘ea a mea a‘ia‘i pū paha e kau ana ma ke po‘o no ka pale ‘ana i ka maka.

A‘ole paha lawa ka palekana i ke kau pale maka / pālulu maka wale nō.

ka mikilima

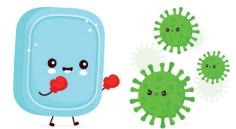
He ‘āpana lole e komo ai ka lima i palekana i ka lepo a ma‘i paha.

Komo ke kauka i ka mikilima i palekana ‘o ia a me ke kanaka.

ke kopa

He mea e ma‘ema‘e ai ka lima ke ‘ana‘anai ‘ia aku i ka wai pū.

‘O ka holoi i ka lima i ke kopa ka mea e ma‘ema‘e pono ai ka lima.

ke kopa malo‘o

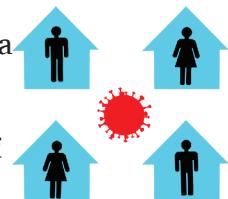
He mea e ma‘ema‘e ai ka lima ke ‘ana‘anai ‘ia aku.

Inā ‘a‘ohe kopa me ka wai no ka holoi lima, hiki ke ho‘ohana ‘ia ke kopa malo‘o.

ka ho‘omalu

He wā e noho ka‘awale ai ke kanaka a holoholona paha ma hope o ka lele ‘ana mai kekahi ‘aina a i ‘ole paha i loa‘a i kekahi ma‘i lele.

He 14 lā ka lō‘ihī o ka ho‘omalu ke lele mai ka malihini i Hawai‘i.

ke kāwele pulu

He ‘āpana lole i pulu mua i ka wai ho‘oma‘ema‘e no ke kāwele ‘ana i ke pākaukau paha i ma‘ema‘e.

I ma‘ema‘e pono, e kāwele i ke pākaukau i ke kāwele pulu ma mua o ka ‘ai ‘ana.

ke kīkī ho‘oma‘ema‘e

He ‘ōmole a kini paha i piha i ka wai ho‘oma‘ema‘e e pau ai ka mūhune a ma‘ema‘e ho‘i nā papa like ‘ole e like me ke pākaukau, ka papakau, ka pōheo, nā ‘au, a pēlā aku.

E holoi i nā wahi i ho‘opā pinepine ‘ia i ke kīkī ho‘oma‘ema‘e.

ke kele‘o

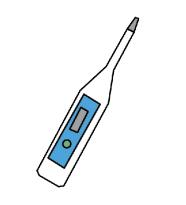
He a‘o ma ke keleka‘a‘ike, ‘a‘ole he hō‘ea kino.

No ka pi‘i o ka heluna o ka po‘e loa‘a i ka ma‘i ahulau, he kele‘o ke ‘ano o ke a‘o ‘ana, ‘a‘ole e hō‘ea kino i ke kula.

ka pale

He hana e uhi ai i kekahi mea, e like me ka waha a ihu paha.

E pale i ka waha ma ke kihe a kunu ‘ana.

ke ana wela

He hāme‘a e hō‘ike ana i ka wela o ke kanaka.

No ke komo ‘ana ma kekahi mau ‘oihana, ho‘ohana ka limahana i ke ana wela no ka hō‘oia ‘ana i ka loa‘a ‘ole o ke kanaka i ka piwa.

ka lā‘au ko‘oko‘o

He wai e hou kui ‘ia i ulu nā mea pono o ke kino e kaupale ai i ka ma‘i.

A i kēia, ‘a‘ohe lā‘au ko‘oko‘o e kaupale ai ke kino i ka ma‘i.

ka hō‘ailona / ka ha‘awina

He mea e ahuwale ai kekahi hana a i ‘ole ka hiki ‘ana mai o kahi hopena.

‘O ka piwa, ke kunu, a me ke aho naenae kekahi mau hō‘ailona o ka ma‘i.

Me ka mana‘o make‘e ‘ōlelo Hawai‘i mau,
na Māhealani Kobashigawa lāua ‘o Kamalani Johnson

Nā Maka O Kana
Puke 28, Pepa 1

No Kana

He kupu'eu Hawai'i kahiko 'o Kana i kaulana i ke kiko'o a ho'olō'ihi 'ana aku i kona kino mai kahi pae a kahi pae o ka 'aina. Pēlā nō ka ho'omalele 'ia 'ana o nēia nūpepa a ma waho aku ho'i o Hawai'i pae 'aina nei.

No ke Kino o Kana

Kamalani Johnson, Luna Ho'oponopono
Māhealani Kobashigawa, Ho'oponopono
Pōmaika'i Iaea, Ho'ohonohono

Nā Hoa Kāko'o

Kealohapau'ole Ahuna
Alaka'i Iaea-Russell
Ku'ulei Kahiapō
Joseph Lindsey
Kalani Stoleson
Uakoko Chong
Ikaika Gante

Alexandria Gutmanis-Burian

Ke Ala Nu'ukia o ka Nūpepa

He nūpepa kaiaulu 'ōlelo Hawai'i e paipai ana i ke kaiaulu 'ōlelo Hawai'i e hō'ike, ho'olaha, a ho'olalelale i ka mana'o.

Ke Kōkua

Mahalo nui 'ia ke kālā kōkua no nā hana a ka Hale Kuamo'o. E 'olu'olu e ho'ouna mai i nā pila kiko'o ma ka inoa o ka UHH - Hale Kuamo'o a ho'ihō'i 'ia iā 'oe he likiki e hō'opia ana i ka manawale'a o kou kōkua 'ana mai, he kūlana kū i ka 'auhau 'ole 'ia.

Ka Leka

Kono 'ia ka po'e heluhelu e ho'ouna mai i ka leka, ka mo'olelo, ka nūhou, ke mele, ke ki'i, a me nā mea 'ē a'e o ia 'ano. No ka pukana 'elua o ka makahiki kula 2020-2021, e ho'ouna mai ma ke kelepa'i, ka leka a i 'ole ka leka uila, ma mua o ka lā 23 o 'Okakopa, 2020.

No nā Ki'i

Mahalo nui 'ia ka po'e a pau nāna nā ki'i o kēia pukana nūpepa.

Ke Kuleana

Kuleana kope © 2020 na ka Hale Kuamo'o, Ka Haka 'Ula O Ke'elikōlani, Kulanui o Hawai'i ma Hilo, nona nā kuleana a pau. 'O nā mana'o a me nā 'ōlelo a pau o loko nei o kēia nūpepa, na ka mea kākau ia.

Nā Maka o Kana - Hale Kuamo'o
200 W. Kāwili St.,
Hilo, HI 96720-4091
(808) 932-7430 (kelepona)
932-7436 (kelepa'i)
Leka Uila: hkuamoo@hawaii.edu

KE 'IMI NEI MĀKOU I MEA KĀKAU, A 'O 'OE NŌ IA!

He leo kono kēia, e ka lehulehu, e ho'ouna mai i nā leka, pepa, mana'o, ki'i, a pēlā wale aku iā mākou ma ka nūpepa 'o Nā Maka o Kana. Ua pa'i 'ia ma kēia pukana nā mea i ho'ouna 'ia mai e nā kula like 'ole a me nā pae like 'ole, a 'o kou manawa kēia! E 'olu'olu, e ho'ouna mai i ka helu wahi a i 'ole i ka leka uila i hō'ike 'ia ma lalo iho nei:

Nā Maka o Kana - Hale Kuamo'o

200 West Kāwili St.

Hilo, HI 96720-4091

Leka Uila: hkuamoo@hawaii.edu

[Facebook.com/HaleKuamoo](https://www.facebook.com/HaleKuamoo)

Kualono

E kipa i ko mākou kahuapa'a pūnaewe!

No ka 'ikepili e pili ana i ka hana a ka Hale Kuamo'o a me ka puke 'oka, e kipa aku i kēia kahuapa'a:

[www.olelo.hawaii.edu/khuok/
hk.php](http://www.olelo.hawaii.edu/khuok/hk.php)

